

Міжнародний гуманітарний університет

**Єрмакова С.С.
Іванова О.С.
Петінова О.Б.**

ЛОГІКА

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Одеса - 2024

Єрмакова С.С., Іванова О.С., Петінова О.С. Конспект лекцій з дисципліни «Логіка» (Галузь знань – 05; Соціальні та поведінкові науки; Спеціальність – 053 Психологія; Освітній ступінь – Бакалавр) /С. С. Єрмакова, О.С. Іванова, О.С. Петінова; Міжнародний гуманітарний університет – О.: МГУ, 2024. – 31 с.

Рецензенти:

Меленчук Н.І. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології Міжнародного гуманітарного університету.

Кадієвська І.А. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури.

Конспект лекцій з дисципліни «Логіка» затверджений
на засіданні кафедри педагогіки та психології
(№ 1 від 29 серпня 2024 року)

Видання спрямоване закріпити та поглибити теоретичний навчальний матеріал з дисципліни «Логіка»; містять методичні вказівки до структури курсу, перелік питань до заліку; список рекомендованих джерел та додатки в якому подані критерії оцінювання за дисципліною. Також важливим результатом методичного видання є систематизація теоретичного навчального матеріалу з метою підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу.

Зміст

Вступ	4
Програма навчальної дисципліни «Логіка»	4
Структура навчальної дисципліни «Логіка»	7
Зміст лекцій з дисципліни «Логіка»	7
<i>Лекція 1.</i> Предмет логіки та її практичне значення	5
<i>Лекція 2.</i> Поняття як форма мислення.....	8
<i>Лекція 3.</i> Судження	11
<i>Лекція 4.</i> Закони логіки висловлювань.....	13
<i>Лекція 5.</i> Умовивід як форма мислення	15
<i>Лекція 6.</i> Логічні основи теорії аргументації.....	21
Питання до залку з дисципліни «Логіка»	24
Рекомендована література	27
Додатки	29
..	
Додаток А. Види та методи контролю	29
Додаток Б. Оцінювання здобувачів вищої та фахової передвищої освіти за навчальну дисципліну у Міжнародному гуманітарному університеті.	30
Додаток В. Критерії загальних результатів оцінювання знань здобувачів	32

ВСТУП

Дисципліна "Логіка" закладає основи для формування компетенцій, необхідних у професійній діяльності та повсякденному житті, сприяє розвитку раціонального мислення і здатності ефективно взаємодіяти у суспільстві.

Метою викладення дисципліни "Логіка" є навчити здобувачів вищої освіти: аналізувати, оцінювати та обґрунтовувати твердження; розрізняти істинні та хибні аргументи, структурувати інформацію, будувати правильні умовиводи, виявляти логічні помилки у міркуваннях, розуміти та застосовувати формально-логічні закони і принципи, володіти методами логіки висловлювань і предикатів, застосовувати логіку у практичній діяльності і при дослідженні наукових проблем у психології.

Передумови для вивчення дисципліни. «Логіка» є своєрідним вступом до обов'язкових та вибіркових психологічних дисциплін. Паралельно з вивченням навчальної дисципліни «Логіка» здобувачі мають вивчати таку навчальну дисципліну, як «Філософія», «Академічна доброчесність та професійна етика», Українська мова (за професійним спрямуванням)

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Предмет логіки та її практичне значення

Міркування як предмет вивчення логіки. Особливості мислення психолога. Чуттєве пізнання і абстрактне мислення. Логіка як наука. Структурні форми та закони правильного мислення як предмет логіки. Історичні етапи розвитку логічного знання. Формалізація як метод дослідження структури міркування Логіка і мова. Мова як засіб вираження інформації. Порівняльна характеристика природної та формалізованої мов. Логічне моделювання мислення психолога. Об'єкт і предмет логіки. Соціальна відповідальність та етика.

Тема 2. Поняття як форма мислення

Поняття та операції з ними. Зміст і обсяг поняття. Види понять за обсягом і змістом. Логічні відношення між поняттями. Культура спілкування.

Тема 3. Судження

Судження як форма мислення. Прості судження. Категоричні судження та відношення між ними. Презентація та комунікація результатів досліджень.

Тема 4. Закони логіки висловлювань

Мова логіки висловлювань і логіки предикатів. Прості та складні висловлювання. Приклади складних тверджень з предикатами і кванторами. Основні формально-логічні закони. Роль законів логіки у мисленні. Організація та проведення досліджень.

Тема 5. Умовивід як форма мислення

Дедуктивні умовиводи. Простий категоричний силізм. Безпосередні умовиводи. Дедукція. Методологічні основи наукового пізнання. Індуктивні умовиводи. Індуктивні методи встановлення причинних зв'язків. Аналітичні та дослідницькі навички.

Тема 6. Логічні основи теорії аргументації

Доведення і спростування. Правила і помилки аргументації. Суперечка як спосіб пізнання істини. Причини непорозумінь при спілкуванні. Гіпотеза і версія.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекц.	практ	сам. роб.		лекц.	практ	сам. роб.
Тема 1. Предмет логіки та її практичне значення	16	2	4	10	16	2		14
Тема 2. Поняття як форма мислення	14	2	4	8	14		2	12
Тема 3. Судження	14	2	4	8	14		2	12
Тема 4. Закони логіки висловлювань.	16	4	4	8	16	2		14
Тема 5. Умовивід як форма мислення.	16	2	6	8	16		2	14
Тема 6. Логічні основи теорії аргументації	14	2	6	6	14			14
Усього годин	90	14	28	48	90	4	6	80
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ - залік								

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ З ДИСЦИПЛІНИ «ЛОГІКА»

Тема 1. Предмет логіки та її практичне значення

Термін “логіка” походить від давньогрецького слова *logos*, яке перекладається як “слово”, “думка”, “ідея”, “розум”, “закономірність”, “поняття”. Під цим терміном розуміють:

1. Об’єктивну закономірність і послідовність речей (предметів і явищ).
2. Послідовність мислення.
3. Науку яка вивчає мислення.

Мислення являє собою не тільки функцію людського мозку. Мислення – це властивість матерії, воно не існує поза нею. У філософському розумінні мислення є вищою формою відображення пізнань. Пізнання тісно пов'язане з практикою, виникає з неї. Практика виконує у пізнанні ряд важливих функцій: являє собою вихідний пункт (основу) пізнання, кінцеву мету пізнання і критерій істини теоретичних положень.

У пізнанні виділяють два ступені: чуттєвий і раціональний. Чуттєве пізнання відбувається у формі **відчуттів, сприймань, уявлень**.

Раціональний (від лат. *ratio* – розум, доступне розумінню) ступінь пізнання є відображенням опосередкованим. Цей ступінь і являє собою мислення. Мислення виникає на основі відчуттів і є переробкою чуттєвого матеріалу, відображенням ознак і зв'язків речей. Воно бере у речей загальне, суттєве і абстрагується (виокремлюється) від другорядного, несуттєвого.

Основним типом мислення є понятійне (або абстрактно-логічне). Абстрактне мислення – це процес раціонального відображення об'єктивного світу в поняттях, судженнях, умовиводах, гіпотезах. Воно дозволяє проникати в сутність, закономірні зв'язки дійсності, творчо перетворювати її спочатку в теорії, а потім і на практиці.

Об'єктом логіки як науки є мислення людини. **Предметом** логіки є логічні форми, операції з ними і закони мислення.

Формальна логіка в найбільш широкому розумінні її предмета досліджує структуру абстрактного мислення, розкриває його закономірності. А оскільки абстрактне мислення нерозривно пов'язане з мовою, то дослідження мовних висловлювань і відношень між ними логіка вбачає одне із своїх завдань.

Під терміном “логіка” розуміють:

- об'єктивну закономірність і послідовність речей (предметів і явищ);
- послідовність мислення;
- науку яка вивчає мислення.

Об'єктом логіки як науки є мислення людини.

Предметом логіки є логічні форми, операції з ними і закони мислення.

Будь-яка думка людини має конкретний зміст і певну структуру. Структура думки – це її будова, спосіб поєднання складових думки. Процес виявлення структури і виведення формул думок є формалізацією думки. Формалізація дає змогу формулювати певні закони і правила.

В логіці розрізняють **істинність і правильність** мислення.

Поняття “істинність” відноситься до змісту думки. За змістом думка може бути або істинною, або хибною. Істинна думка відповідає тому, що є насправді. Думка, яка викривлює дійсність є хибною думкою.

Поняття “правильність” відноситься до структури думки. Згідно структури (форми) мислення буває правильним або неправильним. Правильним мислення є тоді воно має **логічну форму**, тобто коли способи зв'язку елементів думок відповідають об'єктивній дійсності.

Істинність і правильність мислення органічно пов'язані між собою.

Мислення людини відбувається у певних логічних формах.

Форма мислення – це спосіб відображення предметів і явищ об'єктивної реальності.

Основними формами мислення є **поняття, судження і умовиводи**.

Під **законом логіки** розуміють стійкий, внутрішньо-необхідний, суттєвий зв'язок між думками. Закони логіки об'єктивні, вони не створені людським розумом, не продиктовані самим мисленням, а є відображенням закономірності об'єктивного світу. Закони логіки існують і діють незалежно від волі і бажання людей. Мислення підлягає законам логіки незалежно від того, знає людина ці закони, чи ні. Закони логіки діють у будь-якому акті мислення, в усіх галузях знання, на всіх рівнях мислення.

Формально-логічні закони – це закони правильної побудови і зв'язку думки.

Мислення людини відбувається у певних логічних формах.

Форма мислення – це спосіб відображення предметів і явищ об'єктивної реальності. Основними формами мислення є **поняття, судження і умовиводи**.

Поняття – це форма мислення, яка віддзеркалює предмет у його суттєвих ознаках. Логічною формою понять є спосіб зв'язку ознак предметів із самими предметами.

Судження – це форма мислення, яка відтворює предмет не в цілому, а окремі його ознаки, властивості, зв'язки і відношення у вигляді ствердження або заперечення належності предмету певної ознаки чи властивості.

Умовивід – це форма мислення, в якій із суджень виводиться нове судження, котре являє собою нове знання. Логічною формою умовиводу є спосіб зв'язку суджень, пов'язаних певним смислом або відношенням.

Під **законом логіки** розуміють стійкий внутрішньо-необхідний суттєвий зв'язок між думками. **Формально-логічні закони** – це закони правильної побудови і зв'язку думки.

До основних законів мислення відносяться: **закон тотожності, закон суперечності, закон виключеного третього і закон достатньої підстави**. Порушення вимог будь-якого з цих законів призводить до того, що мислення стає нелогічним.

Формальна логіка формує культуру професійного мислення психолога. Знання формальної логіки є невід'ємною частиною психологічної освіти. Оволодіння майбутніми психологами формально-логічною культурою мислення є однією з головних умов їх професійної підготовки. Методи сучасної формальної логіки входять до складу методології психологічних дисциплін.

Основне теоретичне значення логіки полягає в її методологічній функції, виконуваної нею для будь-якої науки. Формальна логіка формує культуру професійного мислення психолога. Знання формальної логіки є невід'ємною частиною психологічної освіти. Оволодіння майбутніми юристами формально-логічною культурою мислення є однією з головних умов їх професійної підготовки. Методи сучасної формальної логіки входять до складу методології юридичних дисциплін і застосовуються у витлумаченні законодавства.

Хоча сучасна логіка як наука єдина, вона складається з низки окремих систем, жодна з котрих не може претендувати на виявлення логічних характеристик мислення в цілому. В цьому і криється причина того, що класична (формальна) логіка, зберігаючи свою теоретичну і практичну значимість, була і залишається ядром сучасної логіки. Будучи довершеним зразком, від якого відштовхувались різні некласичні системи, класична логіка, як правило, видається певним чином завершеним і притому найбільш простим варіантом останніх. Саме класична логіка закладає основи логічної культури сучасного спеціаліста.

Тема 2. Поняття як форма мислення

Поняттям називається форма мислення, яка відтворює речі (предмети і явища) об'єктивної дійсності в їхніх істотних ознаках.

Предмет думки – це той предмет або явище, про який мислить людина. Предметами думки можуть бути як речі (як матеріальні, так і неіснуючі в реальності предмети і явища).

Ознакою називається все те, в чому предмети схожі один з одним або чим різняться.

Істотні ознаки – це такі ознаки, котрі відображають природу предмета, його сутність і відрізняють його від усіх інших предметів.

Неістотні ознаки – це ознаки, наявність або відсутність котрих не приводить до зміни природи предмета чи явища. Різниця між істотними й неістотними ознаками відносна, ознака, що є істотною із розвитком і зміною предмета може перетворитися в неістотну, і навпаки. Ознака неістотна в одному відношенні може виявитися істотною в іншому. Критерієм істотності ознак, які відтворюються поняттям, є суспільна практика людини.

У процесі утворення понять користуються такими логічними способами, як ***порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, повідомлення.***

Будь-яке поняття має ***обсяг та зміст.***

Змістом поняття є сукупність існуючих ознак предметів, відображених у понятті. Зміст поняття становлять ознаки, які відтворюють якість предмета і відрізняють його від інших схожих предметів. Так, зміст поняття “крадіжка” складають такі ознаки: 1) таємне 2) викрадення 3) особистого майна громадян.

Обсяг поняття – це сукупність предметів або явищ, мислимих у понятті.

Зміст і обсяг поняття взаємопов'язані. Цей взаємозв'язок виражений у логічному законі зворотного відношення між обсягом і змістом поняття, котрий формулюється так: ***зі збільшенням змісту поняття зменшується його обсяг і зі збільшенням обсягу поняття зменшується його зміст.*** Візьмімо такі два поняття: “право” і “цивільне право”. Зміст буде більшим у поняття “цивільне право”, а більший обсяг у поняття “право”. Таким чином, чим більшим буде обсяг поняття – тим меншим буде його зміст, і навпаки, чим більший зміст – тим менший обсяг.

Поняттям є форма мислення, яка відтворює речі (предмети і явища) об'єктивної дійсності в їхніх істотних ознаках.

Будь-яке поняття має обсяг та зміст.

Змістом поняття є сукупність існуючих ознак предметів, відображених у понятті. Обсяг поняття – це сукупність предметів або явищ, мислимих у понятті.

Сукупність предметів, що складають обсяг поняття, **називається логічним класом**. Окремі одиничні предмети класу (сукупність) називаються **індивідами або елементами класу (сукупністю)**.

Поняття широко використовуються на всіх рівнях і в усіх сферах людського пізнання і практики.

За ступенем розробленості, поширеності і загальнозначущості поняття можна розділити на три основні типи: **повсякденні, наукові, філософські**.

За ступенем складності поняття можна поділяти на **прості і складні**.

Прості поняття не містять інших понять як своїх частин.

Складні поняття утворюються з двох або більшого числа простих.

За обсягом розрізняють поняття **одиничні, загальні й нульові**.

Одиничним називається поняття, обсяг якого складається з одного предмета.

Загальне поняття – це таке поняття, обсяг якого складається більш ніж з одного предмета. До обсягу кожного з них входить не один, а група однорідних предметів.

Нульовим поняттям називається поняття з нульовим обсягом, тобто поняття, логічний клас якого не має жодного елемента. Тобто поняття має смисл (зміст), але не має значення (обсягу).

За змістом розрізняють поняття **конкретні й абстрактні, позитивні й негативні, співвідносні й безвідносні**.

Конкретним називається поняття, яке відтворює предмет у його цілісності.

Абстрактним називається поняття, яке відображає не предмет, а його властивість чи відношення, взяте як самостійний об'єкт думки.

Співвідносними називають пари понять, котрі відображають такі предмети, існування одного із яких немислиме без існування іншого.

За ступенем розробленості, поширеності, точності і загальнозначущості поняття можна розділити на три основні типи: повсякденні, наукові, філософські.

За ступенем складності поняття можна поділяти на прості і складні.

За обсягом розрізняють поняття одиничні, загальні й нульові.

За змістом розрізняють поняття конкретні й абстрактні, позитивні й негативні, співвідносні й безспіввідносні.

У логіці всі поняття поділяють на **порівнянні і непорівнянні**.

Непорівнянними називаються такі поняття, у змісті котрих відсутні суттєві ознаки. Тобто між поняттями немає нічого спільного.

Порівнянними називаються поняття, у змісті яких є спільні суттєві ознаки.

Порівнянні є такі поняття: “право” і “мораль”. Вони мають загальну ознаку – “суспільне явище”.

Порівнянні поняття бувають **сумісні й несумісні**.

Сумісними називаються поняття, обсяг яких цілком або частково збігається.

Несумісними називаються поняття, обсяг яких не збігається в жодній своїй частині.

Серед сумісних понять розрізняють три види відношень; **1) відношення тотожності, 2) підпорядкування і 3) перехрещення.**

Відношення тотожності існує між поняттями, що відображають один і той же предмет. Обсяг тотожних понять збігається повністю, але зміст різний.

Відношення підпорядкування існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина в обсяг другого, але не вичерпує його, а складає лише його частину. Поняття з більшим обсягом називається **підпорядковуючим**, а поняття з меншим обсягом – **підпорядкованим**. У нашому прикладі поняття “метал” є підпорядковуючим, а поняття “срібло” – підпорядкованим.

Відношення суперечності існує між такими двома поняттями, одне з яких має певні ознаки, а друге – ці ж ознаки заперечує, не стверджуючи нових. Такі поняття називаються **суперечливими**.

Відношення протилежності існує між двома поняттями, із котрих одне заперечує друге при допомозі утвердження нових ознак, несумісних із ознаками заперечуваного поняття.

Серед сумісних понять розрізняють три види відношень;

1) відношення тотожності,

2) підпорядкування

3) перехрещення.

Відношення тотожності існує між поняттями, що відображають один і той же предмет.

Відношення підпорядкування існує між такими поняттями, одне з яких входить як частина в обсяг другого, але не вичерпує його, а складає лише його частину.

Відношення перехрещення існує між поняттями, обсяг яких тільки частково входить один в одного.

Серед несумісних понять розрізняють три види відношень;

1) супідрядності,

2) суперечності та 3) протилежності.

Відношення супідрядності існує між поняттями, які однаково входять до одного й того ж роду.

Відношення суперечності існує між такими двома поняттями, одне з яких має певні ознаки, а друге – ці ж ознаки заперечує, не стверджуючи нових.

Відношення протилежності існує між двома поняттями, із котрих одне заперечує друге при допомозі утвердження нових ознак, несумісних із ознаками заперечуваного поняття.

Операції над поняттями – це такі логічні дії, унаслідок яких утворюються нові поняття. Оскільки обсяг понять розглядається як клас, із яким проводяться ці операції, то останні й називаються операціями з класами. Унаслідок цих операцій (операцій над поняттями) здобувають нові класи. Розгляньмо такі операції над поняттями: **1) складання, 2) множення, 3) поділ, 4) заперечення, 5), узагальнення 6) обмеження, 7) визначення понять.**

Операції над поняттями – це такі логічні дії, унаслідок яких утворюються нові поняття. Оскільки обсяг понять розглядається як клас, із яким проводяться ці операції, то останні й називаються операціями з класами. Унаслідок цих операцій (над поняттями) здобувають нові класи. Операції над поняттями: **1) складання, 2) множення, 3) поділ, 4) заперечення, 5), узагальнення 6) обмеження, 7) визначення понять.**

1. **Складання** – це логічна операція, за допомогою якої два чи кілька класів об'єднуються в один клас.

2. **Множення** – це логічна операція, за допомогою якої знаходять елементи, котрі входять одночасно до класу обох помножуваних понять.

3. **Поділ** – це логічна операція, яка являє собою розподіл на види (групи) предметів, що входять до обсягу поняття.

4. Операція **заперечення** поняття *A* полягає в утворенні нового поняття – *неA*, обсяг якого, складений з обсягом поняття *A*, становить логічний клас сфери предметів, про яку ми розмірковуємо.

5. **Узагальнення** – це логічна операція, сутність якої полягає в переході від поняття з меншим обсягом до поняття з більшим обсягом.

6. **Обмеження** – логічна операція, у процесі котрої відбувається перехід від поняття з більшим обсягом, але з меншим змістом, до поняття з меншим обсягом, але з більшим змістом.

7. **Визначення** – логічна операція, за допомогою якої розкривається зміст поняття.

Поняття є одною з основних форм абстрактного мислення. Воно здатне не тільки репрезентувати предмети, а й аналізувати їх, відволікаючись від несуттєвого, випадкового, що дозволяє глибше проникати у дійсність, відображати її в усій повноті. Поняття вводить предмет в систему складних зв'язків і відносин. Саме поняття складають основу будови інших форм абстрактного мислення – суджень і умовиводів.

Тема 3. Судження

Судженням називається думка, в якій шляхом ствердження або заперечення розкриваються ознаки речей об'єктивної дійсності, а також виражаються відношення і зв'язки між цими речами та їх якостями.

Таким чином, судження є відображенням дійсно існуючих суттєвих зв'язків і відношень між речами (предметами і явищами). У свою чергу, певний предмет або явище в логіці розуміють як предмет думки, а не як річ у філософському розумінні.

Судження може бути або **істинним, або хибним.**

Істинним називається таке судження, в якому зв'язок понять правильно відображає реальні якості і відношення предмета думки.

Хибним є судження, в якому зв'язок понять перекручує об'єктивні якості і відношення предмета думки.

Судження являє собою відносно кінцеву думку. В кожному судженні розрізняють поняття про предмет думки і поняття про якості і відношення,

наявність котрих стверджують або заперечують в судженні. Поняття про предмет думки називається **суб'єктом** (від лат. *subjectum* – той, що лежить в основі) і позначається латинською літерою *S*. Поняття про якості і відношення предмета думки називається **предикатом** (від лат. *predicatum* – висловлений) і позначається латинською літерою *P*. Обидва ці поняття – *S* і *P* – називаються термінами судження. Відношення між *S* і *P* виражається логічною **зв'язкою**, яка позначається словами “є” – “не є”, “являє” – “не являє”, “полягає” – “не полягає” тощо. Основними елементами кожного судження є суб'єкт, предикат і зв'язка. Часто зв'язка, як і в реченні, лише мається на думці, або виражається тире.

В деяких випадках четвертим елементом судження виступає **квантор** (від лат. *quantum* – скільки), який дає кількісну характеристику суб'єкту і позначається словами “всі”, “жоден”, “кожний”, “деякі” тощо. Знаходиться завжди перед суб'єктом.

Судженням називається думка, в якій шляхом ствердження або заперечення розкриваються ознаки речей об'єктивної дійсності, а також виражаються відношення і зв'язки між цими речами та їх якостями. Судження може бути або істинним, або хибним. Граматичною формою судження є речення. Основними елементами кожного судження є суб'єкт, предикат, зв'язка і квантор. Судження може складатися з одного суб'єкта і одного предиката або з кількох суб'єктів і предикатів. За складом суб'єкта й предиката судження поділяються на прості та складні.

Формальна логіка використовує знаки-символи. В даній мові немає омонімів і неясних висловлювань. Це дозволяє строго фіксувати хід міркувань і точно вирішувати питання щодо їх правильності або неправильності.

В логіці використовують мову **логіки висловлювань** і мову **логіки предикатів**.

Логіка висловлювань (пропозиційна логіка) – це перша складова математичної логіки, котра досліджує операції із висловлюваннями. Під висловлюванням у цій логіці розуміється будь-яке судження (пропозиція), стосовно якого можна сказати, що воно або істинне, або хибне. Однак у цій логіці висловлювання не членуються на суб'єкт і предикат, а приймаються як ціле. Мова логіки висловлювань (пропозиційної логіки) застосовується коли описують структуру міркувань, речень.

Логіка предикатів – розділ математичної логіки, який досліджує операції про висловлювання, розчленовані на суб'єкт і предикат. Логіка предикатів спирається на логіку висловлювань, включає її до складу і, таким чином, є розширенням логіки висловлювань. Мова логіки предикатів застосовується при описуванні внутрішньої структури висловлювань.

В логіці предикатів технічні знаки виконують роль знаків пунктуації.

За складом суб'єкта й предиката судження поділяються на *прості* та *складні*.

Простим називається судження, котре виражає зв'язок двох понять або виражене одним поняттям, коли друге мається на думці. Просте судження складається з одного суб'єкта і одного предиката.

Прості судження класифікуються наступним чином.

1. **За обсягом суб'єкта (за кількістю)** судження поділяються на *одиничні, часткові і загальні*.

Одиничні – судження, що включають ствердження або заперечення про один предмет міркування.

Часткові – судження, що включають ствердження або заперечення про частину предметів певного класу. Ця частина може бути означеною і неозначеною. В залежності від даної обставини часткові судження поділяються на означені і неозначені.

Загальні – судження, що включають ствердження або заперечення про кожен предмет певного класу.

У класі загальних суджень розрізняють *виділяючі і виключаючі* судження.

У *виділяючих судженнях* суб'єкт і предикат осіб визначені. Існує два види виділяючих суджень: судження з *виділяючим суб'єктом і судження з виділяючим предикатом*.

У *судженні з виділяючим суб'єктом* йдеться про те, що ознака, виражена предикатом, належить тільки даному предмету і ніякому іншому.

У *судженні з виділяючим предикатом* йдеться про те, що предмету думки властивий тільки даний предикат і ніякий інший.

Виключаючі судження виражають загальне правило, що має виняток. Вказівка на виняток здійснюється за допомогою слів: “окрім”, “за винятком”, “якщо не брати до уваги” тощо.

2. **За змістом предиката** судження поділяються на *судження властивості* (атрибутивні), *судження відношення* (релятивні) і *судження існування* (екзистенціальні).

3. **За якістю зв'язки (за якістю)** судження може бути ствердним або заперечним.

Ствердне судження вказує на належність окремо взятому предмету певної ознаки. **Заперечне** судження вказує на відсутність у предмета певної ознаки.

Простим називається судження, котре виражає зв'язок двох понять або виражене одним поняттям, коли друге мається на думці. Просте судження складається з одного суб'єкта і одного предиката. За обсягом суб'єкта (за кількістю) судження поділяються на *одиничні, часткові і загальні*. За змістом предиката судження поділяються на *судження властивості* (атрибутивні), *судження відношення* (релятивні) і *судження існування* (екзистенціальні). За якістю зв'язки (за якістю) судження може бути ствердним або заперечним.

Категоричним судженням є судження, в котрому ствердження або заперечення виражається у безумовній формі без формулювання будь-яких умов і без жодних варіантів.

В класичній логіці категоричні судження ототожнюються із атрибутивними, а у формальній логіці – із усіма простими судженнями. Категоричні і прості судження у формальній логіці мають однакову класифікацію згідно обсягу суб'єкта, змісту предиката і якості зв'язки.

Загальнозаперечні судження – це судження за кількістю загальні, а за якістю заперечні. Формула загальнозаперечного судження: *Жодне S не є P*. Загальнозаперечні судження позначають літерою **E**.

Частковоствердні судження – це судження за кількістю часткові, а за якістю ствердні. Формула частковоствердного судження: *Деякі $S \in P$* . Позначаються ці судження літерою **I**.

Частковозаперечні судження – це судження за кількістю часткові, а за якістю заперечні. Формула частковозаперечного судження: *Деякі $S \notin P$* .

Позначаються ці судження літерою **O**. Важливе значення має **розподіленість термінів** у судженні.

Категоричним судженням є судження, в котрому ствердження або заперечення виражається у безумовній формі без формулювання будь-яких умов і без жодних варіантів. Кожне судження має певні кількісно-якісні ознаки. Відповідно до цього користуються об'єднаною класифікацією суджень за кількістю та якістю.

Між категоричними судженнями існують такі відношення:

- 1) відношення противності (контрарності);
- 2) відношення підпротивності (субконтрарності);
- 3) відношення суперечності (контрадикторності);
- 4) відношення підпорядкування (субординації);
- 5) відношення рівнозначності (еквіваленції);

Судження відіграє важливу роль у пізнавальному процесі. Являючись більш складною, ніж поняття, формою мислення, воно одночасно репрезентує собою і результат певного мисленнєвого процесу. Формування судження має дві основи: змістовну – пов'язану з потребами конкретної практики і формальну визначувану обставинами, що потребують пояснення. Одною з формальних основ зіставлення судження є запитання. знання сутності питання і правил його постановки особливо важливі для юриста.

Тема 4. Закони логіки висловлювань

Як основна форма людського пізнання наука в наш час стає дедалі вагомішим і суттєвішим складником тієї реальності, яка нас оточує і в якій нам так чи інакше потрібно орієнтуватися, жити і діяти. Тому важливо мати чітке уявлення про те, що таке наука, як вона побудована і як розвивається. Наука становить сутність людського знання. Безпосередня мета науки – це опис, пояснення і передбачення процесів та явищ дійсності, що становлять предмет її вивчення на основі відкритих нею законів, інакше кажучи, теоретичне відображення дійсності з метою використання в практичній діяльності людей. Говорячи про знання, мають на увазі вищий рівень інформації, що функціонує в суспільстві. Знання – найвищий засіб перетворення дійсності.

Відповідно до своєї природи пізнання поділяють на **індивідуальне пізнання, наукове пізнання і філософське пізнання**.

Індивідуальне пізнання відбувається і реалізується у вигляді повсякденної діяльності, що складає основу досвіду кожної людини.

Наука є формою духовної діяльності людей, спрямованою на виробництво знань. Вона має на меті досягнення істини і відкриття об'єктивних законів на підставі узагальнення реальних фактів і їх взаємозв'язку. Наука є одночасно і

процесом, і результатом виробництва знань. Безпосередньою межею і вищою цінністю наукового пізнання є об'єктивна істина, яка може бути досягнута раціональними засобами і методами після безпосереднього споглядання.

Наукове пізнання – це цілісна система, що розвивається, яка містить складну структуру. Критерієм для структурування наукового знання можуть бути:

1) об'єкт і предмет пізнання; 2) суб'єкт пізнання; 3) методи пізнання.

У науковому пізнанні розрізняють два рівні – емпіричний і теоретичний.

Філософське пізнання, як і наукове, є систематичним, організованим, орієнтованим на сутність. Воно формулює загальні універсальні закономірності, котрі базуються на даних науки і є знанням світоглядним. Філософські висновки мають значення не для конкретних наукових досліджень, а для вирішення принципових проблем формулювання цінностей пізнавального процесу, його глобальних парадигм, методології як вчення про методи наукового пізнання. Зазвичай філософське пізнання набуває вирішального значення на перехрестях розвитку науки, коли наука змушена вирішувати для себе принципові питання пізнавальності світу, тобто філософські питання.

Емпіричні завдання спрямовані на виявлення, точний опис, докладне вивчення різних факторів досліджуваних процесів та явищ. У наукових дослідженнях вони можуть вирішуватися за допомогою спостереження та експерименту.

Теоретичні завдання спрямовані на виявлення та вивчення причин, зв'язків, залежностей, що дають змогу встановити поведінку об'єкта, визначити його структуру, характеристики на основі розроблених наукою принципів і методів пізнання. Теоретичні пізнавальні завдання під час підготовки і проведення дослідження формулюють так, щоб їх можна було перевірити емпірично.

Теорія (від грець. *theoreia* – погляд на речі) – найбільш адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність, яка має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта. Теорія на відміну від гіпотези є знанням достовірним, істинність якого доведена і перевірена практикою.

Наукова теорія є системою знань, що дозволяють пояснити виникнення і функціонування матеріальних та ідеальних предметів і явищ, а також прогнозувати їх розвиток. Її положення піддаються логічній експериментальній і широкій практичній перевірці. Стрижнем теорії є певна ідея, яка конкретизується в певних **принципах, законах і категоріях**.

Наука є формою духовної діяльності людей, спрямованою на виробництво знань. Вона має на меті досягнення істини і відкриття об'єктивних законів на підставі узагальнення реальних фактів і їх взаємозв'язку. Наука є одночасно і процесом, і результатом виробництва знань. Безпосередньою межею і вищою цінністю наукового пізнання є об'єктивна істина, яка може бути досягнута раціональними засобами і методами після безпосереднього споглядання. Наукове пізнання – це цілісна система, що розвивається, яка містить складну

структуру. Критерієм для структурування наукового знання можуть бути: 1) об'єкт і предмет пізнання; 2) суб'єкт пізнання; 3) методи пізнання. В науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми і засоби пізнання, як ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

Основною формою здійснення і розвитку сучасної науки є **наукове дослідження** – вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різноманітних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом.

Кожне наукове дослідження має свій **об'єкт, предмет, мету і методи**.

Об'єктом наукового дослідження є певна частина дійсності – досить конкретний предмет або явище, на яке спрямована пізнавальна діяльність дослідника з метою пізнання його суті, закономірностей розвитку і можливостей наступного використання в практичній діяльності.

Предметом наукового дослідження можуть бути причини виникнення цього явища або процесу, закономірності його розвитку, різноманітні властивості, якості тощо.

Метою наукового дослідження є всебічне вивчення структури і характеристик конкретного об'єкта з метою отримання і впровадження в практику корисних для суспільства результатів.

Методом наукового дослідження є спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу.

Метод (від грець. *methodos* – шлях до мети) – це спосіб відображення досліджуваного предмета.

Наука є формою духовної діяльності людей, спрямованою на виробництво знань. Вона має на меті досягнення істини і відкриття об'єктивних законів на підставі узагальнення реальних фактів і їх взаємозв'язку. Наука є одночасно і процесом, і результатом виробництва знань. Безпосередньою межею і вищою цінністю наукового пізнання є об'єктивна істина, яка може бути досягнута раціональними засобами і методами після безпосереднього споглядання. Наукове пізнання – це цілісна система, що розвивається, яка містить складну структуру. Критерієм для структурування наукового знання можуть бути: 1) об'єкт і предмет пізнання; 2) суб'єкт пізнання; 3) методи пізнання. В науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми і засоби пізнання, як ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

Основною формою здійснення і розвитку сучасної науки є наукове дослідження – вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різноманітних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом. Кожне наукове дослідження має свій об'єкт, предмет, мету і методи. Методом наукового дослідження є спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу. На емпіричному рівні наукового пізнання, поряд із аналізом, синтезом,

абстрагуванням, індукцією, дедукцією і традицією, застосовують такі специфічні методи, як спостереження, експеримент, моделювання, конкретизація, системний аналіз. За допомогою цих методів здобувають знання про окремі предмети, явища, події, факти. На теоретичному рівні наукового пізнання застосовують аксіоматичний, гіпотетичний, історичний і логічний методи. Методи обумовлюються особливостями об'єкта та предмета пізнання, законами їх розвитку, зафіксованими у свідомості суб'єкта пізнання. Метод пізнання має спрямувати наукову думку відповідно до природи досліджуваного об'єкта, бути адекватним йому. Метод формується та розвивається в процесі активного впливу суб'єкта на об'єкт, твориться суб'єктом, але визначається об'єктом пізнання.

Закон є результатом відображення необхідного, істотного, сталого і багаторазово повторюваного відношення між предметами і явищами реальної дійсності. Закон мислення – це результат відображення необхідних, істотних, сталих, багаторазово повторюваних зв'язків між думками, вираженими логічними засобами. У логіці найбільш відомі чотири основних закони: тотожності, несуперечності, виключеного третього, закон достатньої підстави. Перші три закони були сформульовані ще Аристотелем. Ці закони можуть бути виражені у вигляді формул математичною символікою.

Закон тотожності: обсяг і зміст понять (суджень) повинні бути строго визначеними і лишатися незмінними в процесі логічних міркувань ($A \leftrightarrow A$).

Закон несуперечності: у процесі міркування про який-небудь предмет не можна одночасно стверджувати і заперечувати що-небудь в одному і тому самому відношенні ($A \wedge \neg A$).

Закон виключеного третього: із двох суперечних суджень одне повинно бути істинним, друге – хибним, третього бути не може ($A \vee \neg A$).

Закон достатньої підстави: всяка істинна думка повинна бути достатньо обґрунтованою (за допомогою вихідних положень, припущень, відомих законів і правил, практичного досвіду тощо). Формально-логічної форми запису закон не має.

Основною формою здійснення і розвитку сучасної науки є наукове дослідження – вивчення явищ і процесів, аналіз впливу на них різноманітних чинників, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень з максимальним ефектом. Кожне наукове дослідження має свій об'єкт, предмет, мету і методи. Методом наукового дослідження є спосіб дослідження явищ, планомірний підхід до їх вивчення, послідовність дій під час проведення теоретичного дослідження або практичного здійснення якогось явища або процесу. На емпіричному рівні наукового пізнання, поряд із аналізом, синтезом, абстрагуванням, індукцією, дедукцією і традицією, застосовують такі специфічні методи, як спостереження, експеримент, моделювання, конкретизація, системний аналіз. За допомогою цих методів здобувають знання про окремі предмети, явища, події, факти. На теоретичному рівні наукового пізнання застосовують аксіоматичний, гіпотетичний, історичний і логічний методи. Методи обумовлюються

особливостями об'єкта та предмета пізнання, законами їх розвитку, зафіксованими у свідомості суб'єкта пізнання. Метод пізнання має спрямувати наукову думку відповідно до природи досліджуваного об'єкта, бути адекватним йому. Метод формується та розвивається в процесі активного впливу суб'єкта на об'єкт, твориться суб'єктом, але визначається об'єктом пізнання.

Тема 5. Умовивід як форма мислення

Загальне в природі і суспільстві не існує самотійно, до і поза одиничним, а одиничне не існує без загального; загальне існує в одиничному, через одиничне, тобто проявляється в конкретних предметах. Тому загальне, суттєве, повторюване і закономірне в предметах пізнається шляхом вивчення одиничного, і одним із засобів такого пізнання виступає індукція.

Суддя і слідчий, оперативний працівник і експерт-криміналіст часто звертаються до аналогії. Тому необхідно розглянути сутність, структуру і правила цього виду умовиводу, що допоможе правильно оцінювати і використовувати ті результати, котрі можуть бути отримані за її допомогою.

Індукцією називається опосередкований умовивід, у якому на основі знання частини предметів класу робиться висновок про всі предмети класу, про клас у цілому. Індукція (від лат. *inductio* – наведення) – це умовивід від часткового до загального. Засновки в індукції – це судження про окремі факти, одиничні предмети або групи предметів і явищ. Висновок – судження про клас предметів або явищ у цілому. У процесі пізнання предметів якогось класу ми виявляємо, що кожен предмет, який спостерігаємо, має певну ознаку. Під час подальшого спостереження предметів цього класу ми відмічаємо, що й вони мають ту саму ознаку. Не досліджуючи останніх предметів класу, ми робимо узагальнюючий висновок, що всі предмети цього класу мають певну, притаманну їм ознаку.

Розрізняють два види індуктивних умовиводів: **повна індукція і неповна індукція.**

Повною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок про клас предметів робиться на основі вивчення всіх предметів цього класу.

Неповною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок виводиться із засновків, котрі не охоплюють усіх предметів класу.

Науковою індукцією називається умовивід, в якому загальний висновок про всі предмети класу робиться на підставі знання необхідних ознак або причинних зв'язків частини предметів класу.

Індукцією називається опосередкований умовивід, у якому на основі знання частини предметів класу робиться висновок про всі предмети класу, про клас у цілому. Розрізняють два види індуктивних умовиводів: повна індукція і неповна індукція. Повною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок про клас предметів робиться на основі вивчення всіх предметів цього класу. Неповною індукцією називається умовивід, у якому загальний висновок виводиться із засновків, котрі не охоплюють усіх предметів класу.

Однією з форм загального зв'язку є причинний зв'язок. Під причинним зв'язком розуміють такий зв'язок двох або більше явищ, коли одне з них неодмінно народжує інше. Явище, котре викликає інше явище, називається причиною, а явище, народжене причиною, називають наслідком. Причинний зв'язок є зв'язком об'єктивним. Він існує поза нашою свідомістю, незалежно від неї. Причинність є загальним універсальним зв'язком, бо не існує явищ, котрі б не мали своїх причин. Встановити причини – означає дати відповідь на запитання про те, чому явище відбувається, чим воно викликане, що лежить в його основі.

Метод єдиної схожості застосовується у тих випадках, коли явище, причину котрого треба встановити, виникає за самих різних умов, але при наявності однієї загальної обставини. Сутність методу виражається так: якщо два чи більше випадків досліджуваного явища мають спільну лише одну обставину, а всі інші обставини різні, то ця єдина схожа обставина і є причиною цього явища.

Метод єдиної різниці застосовується тоді, коли мають два випадки, в одному із котрих досліджуване явище виникає, а в іншому не виникає. При цьому другий випадок відрізняється від першого лише однією обставиною, а всі інші є схожими. Сутність методу така: якщо випадок, у котрому досліджуване явище настає і випадок, у котрому воно не настає, в усьому схожі й різні тільки в одній обставині, то ця обставина, наявна в першому випадку і відсутня у другому, і є причиною явища, що вивчається.

Сполучений метод схожості і різниці являє собою комбінацію перших двох методів – схожості і різниці. Сутність методу виражає положення: якщо два чи більше випадків виникнення досліджуваного явища мають загальним лише одну обставину, а два чи більше випадків не виникнення цього явища мають загальним тільки відсутність тієї ж обставини, то ця обставина і є причиною явища, що вивчається.

Метод супутніх змін застосовується при аналізі схожих випадків, в котрих видозміна однієї із обставин неодмінно призводить до видозміни досліджуваного явища. Сутність методу виражає положення: якщо виникнення чи зміна одного явища щоразу викликає певні зміни іншого явища, то обидва ці явища перебувають у причинному зв'язку одне з одним.

Метод остач застосовується при дослідженні складного явища, частина елементів якого вже отримала пояснення, а другу частину ще необхідно пояснити. Сутність методу така: якщо складне досліджуване явище викликається складною причиною, котра складається із сукупності однорідних передуючих обставин і ми знаємо, що деякі з цих обставин є причинами частини явища, то остача цього явища викликається останніми обставинами.

Під причинним зв'язком розуміють такий зв'язок двох або більше явищ, коли одне з них неодмінно народжує інше. Явище, котре викликає інше явище, називається причиною, а явище, народжене причиною, називають наслідком. Причинний зв'язок є зв'язком об'єктивним. Він існує поза нашою свідомістю, незалежно від неї. Причинність є загальним універсальним зв'язком, бо не існує явищ, котрі б не мали своїх причин. Встановити причини – означає дати

відповідь на запитання про те, чому явище відбувається, чим воно викликане, що лежить в його основі.

Індуктивні умовиводи являють собою логічні процедури, за допомогою яких узагальнюються результати досліджень. Отримані за допомогою індукції узагальнення відіграють важливу евристичну роль: вони стають провідними припущеннями, здогадами або гіпотетичними поясненнями, котрі перевіряються, уточнюються. Взаємозв'язок індукції і дедукції забезпечує логічну спрямованість і обґрунтованість висновків.

Тема 6. Логічні основи теорії аргументації

Метою пізнання є досягнення істини. Нові знання визнаються істинними, якщо вони витримали логічну перевірку на обґрунтованість і вважаються доведеними. Важливою властивістю правильного мислення людини є доказовість. Логічний механізм обґрунтування істинності знань розкриває спеціальний розділ логіки, який називають теорією аргументації.

Аргументація – це процес обґрунтування певного твердження, положення, судження. (Твердження, положення і судження в аргументації є поняттями тотожними).

Обґрунтуванням є пошук достатніх підстав для доведення істинності тверджень.

Найбільш важливими видами аргументації є **доведення і спростування.**

Доведення

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов'язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень.

Не слід плутати доведення із доказом.

Доказ являє собою доказові факти.

Джерела відомостей про факти є **засобами доказу.**

Судовий доказ – це складний логічний процес. Він складається з ряду моментів: збирання, закріплення, перевірки і оцінки доказів. Логічне доведення становить одну із сторін судового доказу.

Будь-яке доведення складається із трьох частин: **тези, аргументів (основи) і демонстрації (доказового міркування).**

Демонстрація

Демонстрація (доказове міркування) – це процес виведення тези з аргументів. Демонстрація є інструментом виправдання нової істини, шляхом пошуку підстав для її обґрунтування. Завдяки демонстрації отримуємо відповідь на запитання – чи дійсно теза впливає із аргументів. Логічний зв'язок тези з аргументами виражається у формі умовиводу.

Види доведення

Доказові міркування розрізняються, перш за все, за своїм відношенням до висунутої тези. Неможливо підтвердити хибну тезу, як неможливо спростувати істинну тезу. Цілеспрямованість демонстрації є вихідною основою для поділу доведень на види.

За способом аргументації доведення поділяються на два види:

а) пряме підтвердження тези і б) непряме підтвердження тези.

Прямими доказами є такі факти, котрі пов'язані із шуканим фактом безпосередньо і очевидно.

Непрямими доказами є такі факти, зв'язок котрих із шуканим фактом не дається безпосередньо, не є очевидним.

Неспроможність доведення в цілому

Неспроможність доведення в цілому можлива у наступних випадках: а) теза відсутня, або неконкретна; б) аргументи не мають відношення до тези; в) неможливо продемонструвати зв'язок тези з аргументами.

Спростування.

Доведення нерозривно пов'язане із спростуванням. У ході аргументації не тільки доводиться якесь положення, а й одночасно спростовується.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому.

Таким чином, логічна операція спростування по суті також є доведенням, але не істинності, а хибності.

У ході аргументації сторона, яка доводить істинність якогось положення є пропонентом, а сторона, котра доводить хибність цього положення – опонентом.

Наведені способи спростування (спростування тези, критика аргументів, виявлення неспроможності демонстрації) можуть застосовуватися не тільки як самостійні логічні операції, але й комплексно.

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов'язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень. Доказ являє собою доказові факти. Будь-яке доведення складається із трьох частин: тези, аргументів (основи) і демонстрації (доказового міркування). Тезою доказу є положення, істинність котрого треба довести. Аргументами є система суджень, котра наводиться для обґрунтування підстав істинності тези. Демонстрацією є спосіб логічного зв'язку тези з аргументами.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому. Спростування може бути спрямоване як проти тези і аргументів, так і проти демонстрації.

Аргументація має свої правила. Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації. Недотримання цих правил призводить як до помилок, так і до навмисних порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень. І. Правила і помилки щодо тези.

II. Правила і помилки щодо аргументів.

III. Правила і помилки щодо демонстрації.

Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації. Недотримання цих правил

призводить як до помилок, так і до навмисних порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень. Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

Аргументація – складний логіко-психологічний процес. Відбувається цей процес при зіткненні різного роду протилежних думок. Таке зіткнення призводить до суперечки, як одного із способів пізнання істини.

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту.

В залежності від поставленої мети і мотивів, яку ставлять перед собою сторони, розрізняють такі суперечки: *суперечка заради перевірки істини, суперечка заради переконання, суперечка заради перемоги, суперечка заради суперечки, суперечка-гра.*

Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на *дискусію, полеміку, диспут, дебати.*

Дискусія (від лат. *discussio* – дослідження) – це заздалегідь сплановане публічне обговорення певного питання, яке може проводитися під керівництвом її організатора. Проводиться на зборах, симпозіумах, конференціях, семінарах, у періодичних та наукових виданнях. Мета дискусії полягає в досягненні певного ступеню згоди і порозуміння між сторонами відносного обговорюваного питання, розв'язання певної проблеми.

Полеміка (від грець. *polemikos* – войовничий, ворожий) – це неорганізована публічна суперечка, яка найчастіше виникає спонтанно і має на меті не досягнення згоди, а перемогу над опонентом. Характеризується протистоянням, конфронтацією, протиборством сторін.

Диспут (від лат. *disputare* – розмірковувати) – усна публічна суперечка, що виявляється в обговоренні наукового чи суспільно важливого питання із залученням широкого кола фахівців.

Дебати (від фр. *debats* – суперечка) – суперечка, що виявляється у формі обміну думками з приводу тих чи інших проблем, подій, заяв тощо. Сьогодні досить активно розвиваються теледебати за участю аудиторії та телеглядачів.

Запорукою успіху у будь-якій суперечці є володіння культурою суперечки. Оволодіння культурою суперечки є однією з головних ознак інтелігентності (від лат. *intelligens* – той хто розуміє, мислить) – людини, яка професійно займається складною розумовою творчою працею.

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту. В залежності від поставленої мети і мотивів, яку ставлять перед собою сторони, розрізняють такі суперечки: суперечка заради перевірки істини, суперечка заради переконання, суперечка заради перемоги, суперечка заради суперечки, суперечка-гра. Всі види суперечок, у свою чергу, поділяються на зосереджені і розосереджені. Зосереджена суперечка – коли сторони впродовж усієї суперечки зосереджені на одній тезі. Розосереджена суперечка – така, коли у ході суперечки переходять від однієї тези до другої, а від неї до третьої і т.д. Суперечку можна вести у двох формах: а) діалог, коли беруть участь дві особи (проста суперечка); б) групова суперечка, коли беруть

участь декілька осіб (складна суперечка). Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на дискусію, полеміку, диспут, дебати.

В будь-якій мові існує маса висловів, в яких існує відступ від їх буквального смислу. В мовознавстві такі вислови називають **тропами**. Тропи часто призводять до непорозумінь при аргументації. Основними видами тропів є метафора, метонімія, гіпербола, ідіома.

Метафора – це вислів у переносному значенні, приписування ознак одного явища або предмета іншому, якому ці ознаки не належать.

Метонімія – це заміна предмета іншим ім'ям, нерозривно пов'язаним в нашій свідомості з уявленням про цей предмет.

Гіпербола – це засіб, сутність якого полягає в навмисному перебільшенні сили, значення, розміру певного явища.

Ідіома – вислів властивий певній національній мові і не перекладається на інші мови.

Евфемізм являє собою своєрідний натяк, яким опонентам або аудиторії пропонується самим здогадатися, про що йде мова.

Суто логічні випадки непорозумінь у спілкуванні:

Абсурд є висловлюванням, що суперечить саме собі і з точки зору логіки – безглузде.

Нонсенс також є безглуздим висловлюванням. У складі такого висловлювання слова займають місця, які не відповідають семантичним категоріям.

Парадокс – це несподіване, але вмотивоване міркування, висновок котрого суперечить здоровому глузду. Парадокси виникають тоді, коли у ході міркування зустрічаються взаємовиключні твердження, хоча усі з них однаковою мірою логічно правильно побудовані. Наявність парадоксу вказує на те, що міркування відбувається з порушенням певних правил силогізму або принципів відношень між судженнями. Різновидом парадоксу є **антиномія** – суперечність між обопільно обґрунтованими твердженнями.

В суперечці часто припускаються логічних помилок, які можуть бути навмисними і ненавмисними.

Навмисна логічна помилка називається **софізмом**, а ненавмисна – **паралогізмом**.

В ході аргументації особливе місце належить логіці запитань і відповідей. Постановка запитання і пошук інформації для відповіді складають властиву будь-якому пізнавальному процесу запитально-відповідну форму розвитку знань. Знання логічного механізму цієї форми є раціональною основою успішної аргументації.

Непорозуміння виникають, коли опонент не бачить переносного значення тропа і розуміє його в буквальному смислі. Виникає помилка фігурального мислення. Найчастіше трапляється з людьми у яких відсутнє почуття гумору. В практиці спілкування поширене явище заміни буквального значення мовних висловів фігуральними. Фігуральні вислови, які пом'якшують або затушовують їх прямий смисл, називають евфемізмами. В ході аргументації особливе місце

належить логіці запитань і відповідей. Постановка запитання і пошук інформації для відповіді складають властиву будь-якому пізнавальному процесу запитально-відповідну форму розвитку знань. Знання логічного механізму цієї форми є раціональною основою успішної аргументації.

Доведення – це обґрунтування істинності висунутого положення (судження) за допомогою інших, пов'язаних із ним положень (системи суджень), істинність котрих встановлено раніше, або приймається без доведень. Доказ являє собою доказові факти. Будь-яке доведення складається із трьох частин: тези, аргументів (основи) і демонстрації (доказового міркування). Тезою доказу є положення, істинність котрого треба довести. Аргументами є система суджень, котра наводиться для обґрунтування підстав істинності тези. Демонстрацією є спосіб логічного зв'язку тези з аргументами.

Спростування – це обґрунтування хибності доводжуваного положення, або встановлення неспроможності його доведення в цілому. Спростування може бути спрямоване як проти тези і аргументів, так і проти демонстрації.

Аргументація має свої правила. Правила аргументації, це, перш за все, правила доведення. Вони стосуються тези, аргументів і демонстрації. Недотримання цих правил призводить як до помилок, так і до навмисних порушень. Допущені помилки і порушення в аргументації є підставами для спростування доводжуваних положень. Дотримання логічних правил аргументації забезпечує доказовість міркування в усіх галузях науки і практики.

Суперечка – будь-яке зіткнення несумісних думок, під час якого кожна сторона відстоює свою правоту. Залежно від форми проведення суперечок та засобів, які в них використовуються, останні поділяють на дискусію, полеміку, диспут, дебати.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З ДИСЦИПЛІНИ «ЛОГІКА»

1. Предмет логіки та її практичне значення
2. Логіка як наука
3. Обґрунтування власної позиції в наукових дослідженнях: методи і підходи.
4. Роль аналізу літературних джерел у формуванні висновків наукових досліджень
5. Самостійність у дослідницькій діяльності: виклики та перспективи
6. Форми і закони мислення
7. Поняття як форма мислення
8. Поняття та операції з ними
9. Зміст і обсяг поняття. Види понять за обсягом і змістом
10. Логічні відношення між поняттями
11. Постановка мети і завдань дослідження: алгоритм та приклади
12. Методика збору первинного матеріалу у наукових дослідженнях
13. Дотримання процедурності в наукових дослідженнях: стандарти та етика
14. Судження як форма мислення

15. Прості судження
16. Категоричні судження та відношення між ними
17. Усна презентація наукових результатів: правила успішного виступу.
18. Письмове представлення результатів досліджень: від звіту до статті.
19. Особливості комунікації з фахівцями та нефахівцями в контексті наукових результатів.
20. Мистецтво ведення наукових дискусій та відстоювання власної позиції
21. Закони логіки висловлювань
22. Мова логіки висловлювань і логіки предикатів
23. Прості та складні висловлювання
24. Приклади складних тверджень з предикатами і кванторами
25. Основні формально-логічні закони
26. Закон тотожності
27. Закон виключеного третього
28. Закон несуперечності
29. Закон достатньої підстави.
30. Роль законів логіки у мисленні
31. Культура комунікації: адаптація до культуральних особливостей співрозмовників.
32. Толерантність у професійній комунікації: принципи взаємодії з різними соціальними групами.
33. Розуміння та подолання бар'єрів у міжкультурному спілкуванні
34. Умовивід як форма мислення
35. Дедуктивні умовиводи
36. Простий категоричний силогізм
37. Безпосередні умовиводи
38. Дедукція
39. Методологічні основи наукового пізнання
40. Індуктивні умовиводи
41. Індуктивні методи встановлення причинних зв'язків
42. Логічні основи теорії аргументації
43. Соціальна відповідальність у професійній діяльності: практичні аспекти
44. Гуманістичні та демократичні цінності як основа професійної етики
45. Етична поведінка в професійній і громадській діяльності
46. Доведення і спростування
47. Правила і помилки аргументації
48. Суперечка як спосіб пізнання істини
49. Причини непорозумінь при спілкуванні

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Лебедев В. О. Логіка: конспект лекцій. Харків: УкрДАЗТ, 2013. 84 с.
2. Логіка. Тестові завдання для студентів денної форми навчання / Гудзенко-Александрук О.Г. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2013. – 32 с.

3. Дербак А. Некласична логіка: навчально-методичні рекомендації (для студентів першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 033 «Філософія») / Анжеліка Дербак; Навчально-методична серія «Кафедра філософії»; [Ужгород. нац. ун-т; Ф-т сусп. наук; каф. філософії]. Ужгород. 2023. 27 с.

4. Козаченко Н. Логіка: теорія, практика і самостійна робота : навч. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2022. 119 с.

5. Логіка наукового дослідження. Тестові завдання для студентів денної форми навчання / Гудзенко-Александрук О.Г. – Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2013. – 24 с.

6. Логіка: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. Д. Титов, С. Д. Цалін, О. П. Невельська-Гордєєва та ін.; За заг. ред. проф. В. Д. Титова. — Х.: Право, 2005. — 208 с.

Допоміжна

7. Пилипко Є. В. Курс лекцій «Логіка» (для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей) / Є. В. Пилипко; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Х. : ХНУМГ, 2013. – 94 с.

8. Конверський А. Є. Сучасна логіка (класична та некласична). Київ: Центр учбової літератури, 2017. 294 с.

9. Толстов І. В. Філософія науки: конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2015. 38 с.

10. Богдановський І. В. Тестові завдання з дисципліни “Логіка” (для бакалаврів). — К.: МАУП, 2006. — 24 с.

11. Орендарчук Г.О. Логіка: Навчальний посібник для студентів економічних та юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Видання друге, перероблене і доповнене. – Тернопіль: Астон, 2008. – 272 с.

12. Структурно-логічні схеми. Таблиці. Опорні конспекти. Есе. Навчальні презентації: рекомендації до складання : метод. посіб. для студ. / уклад. : Л. Л. Бутенко, О. Г. Ігнатович, В. М. Швирка. – Старобільськ, 2015. – 112 с.

13. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.

Інформаційні ресурси

14. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: НБУВ, 2013-2015. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua

15. Електронний каталог Національної парламентської бібліотеки України [Електронний ресурс]: Режим доступу: catalogue.nplu.org.

16. Український інститут інтелектуальної власності [Електронний ресурс]: [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ: УІВ, 2017. – Режим доступу: <http://www.uipv.org>

ДОДАТКИ

Додаток А

ВИДИ ТА МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Види контролю	Складові оцінювання	
	Для екзамену	Для заліку
поточний контроль , який здійснюється у ході: проведення практичних (лабораторних) занять, виконання самостійної роботи, індивідуальних завдань, дослідна робота здобувача тощо.	50%	100%
підсумковий контроль	50%	

Методи діагностики знань (контролю)	фронтальне опитування; наукова доповідь, реферати, усне повідомлення, індивідуальне опитування; робота у групах; ділова гра, розв'язання ситуаційних завдань, кейсів, практичних завдань, екзамен(залік)
--	--

Додаток Б.

ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ТА ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА НАВЧАЛЬНУ ДИСЦИПЛІНУ У МІЖНАРОДНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (поточний контроль, підсумковий контроль, загальний результат оцінювання)

ЕКЗАМЕН

<i>Поточний контроль</i>			
Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на практичних (лабораторних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних (лабораторних) занять	Відповідно до робочої програми та розкладу занять	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час практичних (лабораторних) занять	30
Виконання завдань для самостійного опрацювання			

1.2. Індивідуальне тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ¹ , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	10
Виконання індивідуальних завдань, дослідна робота здобувача			
1.3. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять, наукових конференцій та круглих столів.	10
Разом балів за поточний контроль			50
Підсумковий контроль екзамен			50
Загальний результат оцінювання			100

Поточний контроль знань здобувачів освіти при формі контролю **екзамен** (максимум 50 балів) оцінюється за шкалою («2», «3», «4», «5»), з обов'язковим переведенням балів за кожний вид роботи таким чином:

- за підготовку до аудиторних занять (максимум 30 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості практичних (лабораторних) занять, для переведу балів за підготовку до аудиторних занять середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 6;
- за виконання завдань для самостійного опрацювання (тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою) (максимум 10 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості програмного матеріалу, що виноситься на самостійне вивчення, для переведу зазначених балів середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 2;
- за інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовку наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо (максимум 10- балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості інших видів індивідуальних завдань, для переведу балів за підготовку середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 2.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

- «2» - виставляється за неправильну відповідь (письмову роботу), яка не відповідає змісту теми та свідчить про нерозуміння її основних положень;
- «3» - виставляється за відповідь (письмову роботу), яка відповідає змісту теми, але є неповною і неточною у визначенні понять, свідчить про неповне

¹ Індивідуально-консультативна робота викладача зі здобувачами

розуміння основних положень навчального матеріалу, свідчить про те, що знання студента мають фрагментарний, поверховий характер;

- «4» - оцінюється правильна і обґрунтована відповідь (письмова робота), з якої видно, що студент знає й розуміє теоретичний матеріал в обсязі навчальної теми, володіє необхідними навичками, не допускає суттєвих помилок.
- «5» - оцінюється повна, правильна, ґрунтовна відповідь (письмова робота) на запитання теми, що передбачає логічність і послідовність викладу матеріалу, володіння термінологією, показує вміння повно й глибоко використовувати теоретичні знання в практичній площині.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ ЗА ЕКЗАМЕН

(максимум 50 балів) Рівень знань оцінюється:

Рівень знань оцінюється:

- від 40 до 50 балів - студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки;
- від 30 до 40 балів - студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді;
- 20 - 30 балів - студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки.
- 10 - 20 балів - володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих;
- 0 - 10 балів - володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки.

ЗАЛІК

Поточний контроль			
Види роботи	Планові терміни виконання	Форми контролю та звітності	Максимальний відсоток оцінювання
Систематичність і активність роботи на практичних (лабораторних) заняттях			
1.1. Підготовка до практичних (лабораторних) занять	Відповідно до робочої програми	Перевірка обсягу та якості засвоєного матеріалу під час	60

	та розкладу занять	практичних (лабораторних) занять	
Виконання завдань для самостійного опрацювання			
1.2. Індивідуальне тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Розгляд відповідного матеріалу під час аудиторних занять або ІКР ² , перевірка конспектів навчальних текстів тощо	20
Виконання індивідуальних завдань, дослідна робота здобувача			
1.3. Інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовка наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо.	Відповідно до робочої програми тарозкладу занять	Обговорення результатів проведеної роботи під час аудиторних занять, наукових конференцій та круглих столів.	20
Разом балів за поточний контроль			100
Загальний результат оцінювання			100

Поточний контроль знань здобувачів освіти при формі контролю залік (максимум 100 балів) оцінюється за шкалою («2», «3», «4», «5»), з обов'язковим переведенням балів за кожний вид роботи таким чином:

- за підготовку до аудиторних занять (максимум 60 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості практичних (лабораторних) занять, для переведу балів за підготовку до аудиторних занять середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 12;
- за виконання завдань для самостійного опрацювання (тестування, завдання, підготовка реферату (есе) за заданою тематикою) (максимум 20 балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості програмного матеріалу, що виноситься на самостійне вивчення, для переведу зазначених балів середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 4;
- за інші види індивідуальних завдань, в т.ч. підготовку наукових публікацій, участь у роботі круглих столів, конференцій тощо (максимум 20- балів) здобувачу освіти необхідно мати не менше 1/2 оцінок від загальної кількості інших видів індивідуальних завдань, для переведу балів за підготовку середньоарифметична оцінка множиться на коефіцієнт 4.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗА ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ

- «2» - виставляється за неправильну відповідь (письмову роботу), яка не відповідає змісту теми та свідчить про нерозуміння її основних положень;

² Індивідуально-консультативна робота викладача зі здобувачами

- «3» - виставляється за відповідь (письмову роботу), яка відповідає змісту теми, але є неповною і неточною у визначенні понять, свідчить про неповне розуміння основних положень навчального матеріалу, свідчить про те, що знання студента мають фрагментарний, поверховий характер;
- «4» - оцінюється правильна і обґрунтована відповідь (письмова робота), з якої видно, що студент знає й розуміє теоретичний матеріал в обсязі навчальної теми, володіє необхідними навичками, не допускає суттєвих помилок.
- «5» - оцінюється повна, правильна, ґрунтовна відповідь (письмова робота) на запитання теми, що передбачає логічність і послідовність викладу матеріалу, володіння термінологією, показує вміння повно й глибоко використовувати теоретичні знання в практичній площині.

Додаток В.

КРИТЕРІЇ ЗАГАЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ (для іспиту / заліку)

Рівень знань оцінюється:

- «відмінно» / «зараховано» А - від 90 до 100 балів. Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, демонструє знання матеріалу, проводить узагальнення і висновки. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, під час яких давав вичерпні, обґрунтовані, теоретично і практично правильні відповіді, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;
- «добре» / «зараховано» В - від 82 до 89 балів. Студент володіє знаннями матеріалу, але допускає незначні помилки у формуванні термінів, категорій, проте за допомогою викладача швидко орієнтується і знаходить правильні відповіді. Був присутній на лекціях та семінарських заняттях, має конспект з виконаними завданнями до самостійної роботи, презентував реферат (есе) за заданою тематикою, проявляє активність і творчість у науково-дослідній роботі;
- «добре» / «зараховано» С - від 74 до 81 балів. Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, але дає недостатньо обґрунтовані, невичерпні відповіді, допускає помилки. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, реферату та активність у науково-дослідній роботі;
- «задовільно» / «зараховано» D - від 64 до 73 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на середньому рівні, допускає помилки, серед яких є значна кількість суттєвих. При цьому враховується наявність конспекту з виконаними завданнями до самостійної роботи, рефератів (есе);
- «задовільно» / «зараховано» Е - від 60 до 63 балів. Студент був присутній не на всіх лекціях та семінарських заняттях, володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні, на всі запитання дає необґрунтовані, невичерпні

відповіді, допускає помилки, має неповний конспект з завданнями до самостійної роботи.

- «незадовільно з можливістю повторного складання» / «не зараховано» FX – від 35 до 59 балів. Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.

- «незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни» / «не зараховано» F – від 0 до 34 балів. Студент не володіє навчальним матеріалом.

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100 (10-12)	A	Відмінно	зараховано
82-89 (8-9)	B	Добре	
74-81(6-7)	C		
64-73 (5)	D	Задовільно	
60-63 (4)	E		
35-59 (3)	FX	незадовільно	не зараховано

Методичне видання

**Єрмакова Світлана Станіславівна
Іванова Оксана Станіславівна
Пенінова Оксана Борисівна**

ЛОГІКА

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ